

Vad kan kulturproducenter lära sig av repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida?

En litteraturstudie om makt, respekt och rättvisa.

Sara Sjöblom

Lärdomsprov

Kulturproducent

2025

Lärdomsprov

Sara Sjöblom

Vad kan kulturproducenter lära sig av repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida? En litteraturstudie om makt, respekt och rättvisa.

Yrkeshögskolan Arcada: Kulturproducent, 2025.

Sammandrag:

År 2021 återlämnade Finlands Nationalmuseum över 2 200 samiska föremål till Samemuseet Siida. Syftet med detta lärdomsprov är att undersöka vad kulturproducenter kan få för lärdomar av denna repatriering, och hur dessa lärdomar kan tillämpas i deras arbetssätt. Jag avgränsar arbetet till denna specifika repatrieringsprocess, därför lyder min forskningsfråga: Vad kan kulturproducenter lära sig av repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida? Jag besvarar frågan genom en litteraturstudie och en deduktiv tematisk analys som metod. I analysen fokuserar jag på teman såsom makt, respekt och rättvisa. Dessa teman är relevanta för kulturproducenters arbetssätt och viktiga i frågor om bemötande, representation och hållbarhet. Resultaten visar att kulturinstitutioner inte ska ha ensam kontroll över hur en kultur representeras. De berörda grupperna måste få inflytande i hur deras historia berättas och bevaras. Repatrieringen understryker vikten av respekt och kulturell förståelse. Att erkänna att en grupp blivit orättvist behandlad är en början, men inte tillräckligt. Detta tyder på att man som kulturproducent måste ta plats i kulturdebatten. Kompetenser såsom förmågan att lyssna, föra meningsfulla dialoger, hantera konflikter och förstå olika perspektiv är viktiga för att kulturproducenter ska kunna arbeta på ett etiskt sätt. Med rätt sorts utbildning och kunskap kan kulturproducenter bli medvetna om hur de kan använda sin position för att skapa en mer inkluderande och rättvis kultursektor.

Nyckelord:

avkolonialisering, kulturarv, repatriering

Degree Thesis

Sara Sjöblom

What Can Cultural Managers Learn from the Repatriation of Sámi Objects from the Finnish National Museum to the Sámi Museum Siida? A Literature Study on Power, Respect, and Justice.

Arcada University of Applied Sciences: Cultural Management, 2025.

Abstract:

In 2021, the Finnish National Museum returned over 2,200 Sámi objects to the Sámi Museum Siida. This thesis aims to explore what cultural managers can learn from this repatriation and how those lessons can be applied to their professional practices. I limit the study to this specific repatriation process, which frames my research question: What can cultural producers learn from the repatriation of Sámi objects from the Finnish National Museum to the Sámi Museum Siida? I address this question through a literature study and a deductive thematic analysis. In the analysis, I focus on themes such as power, respect, and justice. These themes are very relevant to the working methods of cultural producers and essential in issues of representation, interaction, and sustainability. The results show that cultural institutions should not hold sole authority over how a culture is represented. The affected communities must influence how their history is told and preserved. The repatriation process highlights the importance of respect and cultural understanding. Acknowledging that a group has been mistreated is a beginning, but not enough. This indicates that cultural managers must take an active role in cultural debate. Skills such as listening, engaging in meaningful dialogue, managing conflicts, and understanding different perspectives are crucial for working ethically. With the proper education and knowledge, cultural managers can become aware of how to use their positions to help create a more inclusive and just cultural sector.

Keywords:

decolonization, cultural heritage, repatriation

Opinnäyte

Sara Sjöblom

Mitä kulttuurintuottajat voivat oppia saamelaisten esineiden palauttamisesta Suomen Kansallismuseosta Saamelaismuseo Siidaan? Kirjallisuuskatsaus vallasta, kunnioituksesta ja oikeudenmukaisuudesta.

Yrkeshögskolan Arcada: Kulttuurintuottaja, 2025.

Tiivistelmä:

Vuonna 2021 Suomen Kansallismuseo palautti yli 2200 saamelaista esinettä Saamelaismuseo Siidalle. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, mitä kulttuurintuottajat voivat oppia tästä repatriaatiosta ja miten näitä oppeja voidaan soveltaa heidän työskentelytapoihinsa. Rajaan työni koskemaan juuri tätä erityistä palautusprosessia, ja tutkimuskysymykseni kuuluu: Mitä kulttuurintuottajat voivat oppia saamelaisten esineiden palauttamisesta Suomen Kansallismuseosta Saamelaismuseo Siidalle? Vastaan kysymykseen kirjallisuuskatsauksen ja deduktiivisen temaattisen analyysin avulla. Analyysissä keskityn teemoihin kuten valta, kunnioitus ja oikeudenmukaisuus. Nämä teemat ovat olennaisia kulttuurintuottajien työskentelytavoissa ja tärkeitä kohtaamisen, representaatioiden ja kestävyuden kannalta. Tulokset osoittavat, ettei kulttuuri-instituutioilla tulisi yksin olla valta kulttuurin esittämiseen. Asianosaisilla ryhmillä tulee olla vaikutusvaltaa siihen, miten heidän historiaansa kerrotaan ja säilytetään. Palautusprosessi korostaa kunnioituksen ja kulttuurisen ymmärryksen merkitystä. Sen myöntäminen, että ryhmää on kohdeltu epäoikeudenmukaisesti, on alku, mutta ei riittävä. Tämä viittaa siihen, että kulttuurintuottajien tulee osallistua aktiivisesti kulttuurikeskusteluun. Taidot kuten kuunteleminen, merkityksellisten keskustelujen käyminen, konfliktien käsittely ja eri näkökulmien ymmärtäminen ovat tärkeitä, jotta kulttuurintuottajat voivat toimia eettisesti. Oikeanlaisen koulutuksen ja tiedon avulla kulttuurintuottajat voivat tiedostaa, miten he voivat käyttää asemaansa edistääkseen inklusiivisempaa ja oikeudenmukaisempaa kulttuurikenttää.

Avainsanat:

dekolonisaatio, kulttuuriperintö, repatriaatio

Innehåll

1	Introduktion	6
1.1	Bakgrund	8
1.1.1	Finlands Nationalmuseum och repatriering	9
1.1.2	Samemuseet Siida och repatriering	10
1.2	Syfte och frågeställning.....	11
1.3	Avgränsningar	11
1.4	Definitioner	12
2	Litteraturoversikt.....	12
2.1	Internationella riktlinjer för repatriering	13
2.2	Repatrieringen från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida	14
3	Metod	18
3.1	Metodval	18
3.2	Validitet och reliabilitet	19
3.3	Etik.....	20
4	Analys.....	20
4.1	Makt	21
4.2	Respekt.....	22
4.3	Rättvisa.....	24
5	Resultat och diskussion.....	25
	Källor	28

1 Introduktion

Sen länge har koloniserade samhällen och urfolk krävt tillbaka deras kulturarv som stulits och plundrats under kolonialtiden eller under andra sammanhang med ojämlika maktförhållanden. Detta omfattar mänskliga kvarlevor, kulturella artefakter och andra föremål av kulturell eller religiös betydelse. Idag finns det en större medvetenhet om, och krav på, historisk rättvisa och ansvarstagande när det gäller kolonialismens påverkan. Detta har lett till att museer över hela världen har påbörjat ett kritiskt självreflekterande arbete om sin roll i att förvalta och visa detta stulna kulturarv.

Samhällen och urfolk har krävt, och ibland har museer svarat på dessa krav. Vissa museer har påbörjat en process, som kallas repatriering, där de går med på att återlämna föremål till deras ursprungliga samhällen. Repatriering är inte bara en juridisk eller praktisk åtgärd, utan även en djup kulturell och etisk process. Detta har i sin tur lett till många debatter för och emot repatriering, vilka jag inte kommer att gå in på i detta arbete. Sist och slutligen handlar det om mänskliga rättigheter och om att visa respekt för att ett samhälle ska ha kontroll över sin egen kultur. Genom repatriering kan museer ta ansvar för tidigare generationers handlingar, sträva efter att återställa rättvisa och skapa utrymme för både reflektion och bearbetning av historiska sår.

Anledningen till att jag valde att skriva om just detta ämne är till följd av en populärvetenskaplig bok, *The Whole Picture: The colonial story of the art in our museums... and why we need to talk about it*, av Alice Procter. Boken behandlar hur konst presenteras i museer i en postkolonial tid och vilka berättelser och perspektiv som lyfts fram, men främst vilka som ofta lämnas utanför, såsom urfolk, kvinnor och andra minoriteter. Dessa exkluderingar påverkar inte bara hur historia framställs, utan också hur vi förstår vår samtid och våra kulturella identiteter. Jag började fundera på hur vi kulturproducenter kan bidra till att rätta till dessa ojämlikheter genom vårt eget arbete.

Jag började då läsa om Finlands Nationalmuseum, en plats som kändes geografiskt nära och bekant för mig i Helsingfors. Finlands Nationalmuseum har tidigare genomfört repatrieringar och bär på en historia som är kopplad till frågor om kolonialism och maktstrukturer. Det blev tydligt för mig att även på en plats som känns ”nära” kan dessa frågor vara djupt närvarande. Jag läste om samlingarna som repatrierats, de etiska besluten och

den praktiska flytten. Dessa processer är inte bara rättsliga och logistiska, utan också speglar större frågor om makt, respekt och rättvisa. Det blev tydligt att detta ämne inte bara är relevant för min utbildning, utan också för det kulturarvsarbete jag vill arbeta med i framtiden.

Kulturproducenter behöver förstå historiska orättvisor och kunna agera medvetet för att skapa rättvisa representationer. Det är otroligt viktigt att kulturprojekt blir mer inkluderande och rättvisa; att de speglar olika gruppers historia på deras egna villkor och säkerställer att de själva får bestämma hur de representeras och inte lämnas utanför processen. Kulturproducenter spelar en nyckelroll i att skapa narrativ kring kulturella föremål, både i fysiska och digitala miljöer och bör besitta kunskap om hur man utvecklar etiskt medvetna och hållbara projekt, som inte bara är kulturellt betydelsefulla utan även ansvarstagande mot minoriteter och underrepresenterade folkgrupper.

Detta ämne är förstås inte bara relevant för kulturproducenter, utan även andra som arbetar med kultur och museiverksamhet. Museiverksamhet är inte enbart för museologer, det är ett fält som involverar många fler. Det är professionella roller, från kulturproducenter och pedagoger till kommunikatörer och tekniska experter. Museer arbetar med samlingar, men också med att nå ut till en bredare publik och skapa engagerande besökarmiljöer, berättelser och dialoger med publiken. Detta är någonting pedagoger och kulturproducenter kan bidra till. Jurister, antropologer och kulturvetare spelar ofta en avgörande roll när det gäller frågor om etisk hantering av samlingar, särskilt i relation till repatriering och avkolonisering. Digitalisering av kulturarv har även blivit mycket populärt och teknologin går fort framåt, vilket gör att experter inom data och teknik kan bidra till att skapa virtuella utställningar, digitala arkiv och interaktiva upplevelser. Museiverksamhet kräver alltså en tvärvetenskaplig tillgång för att spegla det moderna museets olika uppgifter och leva upp till samhällets behov och förväntningar. Som museibesökare uppmanar jag också till att ställa frågor och ta del av samhällsdiskussioner som pågår i museivärlden och kultursektorn.

Jag har valt att studera repatrieringen från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida. Detta eftersom det är den till antal största repatrieringen som gjorts vid Finlands Nationalmuseum. Dessutom är Nationalmuseet ett nationellt och statligt museum, vilket

betyder att beslutet att repatriera den gemensamma kulturegendomen är då inte bara museers, utan även statens.

1.1 Bakgrund

ICOM:s, International Council of Museums, nya definition för "museum" antogs 2022 och lyder:

Ett museum är en icke-vinstdrivande, permanent institution i samhällets tjänst som forskar om, samlar in, bevarar, tolkar och ställer ut både materiellt och immateriellt kulturarv. Museer är öppna för allmänheten, tillgängliga och inkluderande, och de främjar mångfald och hållbarhet. De arbetar och kommunicerar etiskt och professionellt, med delaktighet från samhället, och erbjuder olika upplevelser för utbildning, nöje, eftertanke och kunskapsdelning. (ICOM, 2022)

Den nya definitionen betonar museers roll i att främja inkludering, hållbarhet och samhällsengagemang, vilket reflekterar nutidens sociala och kulturella värderingar.

Museers roll är inte bara att visa föremål, de är också politiska aktörer. Vad museer väljer att visa, och hur de väljer att presentera det de visar, är politiska handlingar som påverkar hur vi ser på historia och kultur. Museer har även ett ansvar att hantera sina samlingar rättvist och etiskt, särskilt när det gäller föremål från kolonialtiden eller underrepresenterade grupper.

Finlands grundlag skyddar samernas rätt att bevara och utveckla sin kultur, vilket gör repatrieringsinitiativ till ett viktigt steg i att uppfylla både rättsliga och kulturella förpliktelser. Lagen lyder: "Samerna ... har rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur" (Finlands grundlag, 1999, 2 kap. 17 §), och "Samerna har inom sitt hembygdsområde språklig och kulturell autonomi enligt vad som bestäms i lag" (Finlands grundlag, 1999, 11 kap. 121 §). Även om lagen ger samerna kulturell autonomi inom sitt hembygdsområde har de historiskt sett inte haft full kontroll över sitt eget kulturarv, då statliga institutioner länge har förvaltats deras arv. Genom repatriering övergår makten till samiska samhällen, vilket gör att de själva kan bestämma hur deras kulturarv ska förvaltas, visas och användas.

Repatriering har diskuterats bland det samiska folket sedan 1970-talet, men diskussionen har fått ökad styrka under 2000-talet, då många projekt och konferenser har tagit upp ämnet (Nylander, 2023). Ett exempel på detta är projektet *Recalling Ancestral Voices - Repatriation of Sámi Cultural Heritage*, genomfört 2006–2007 av tre nordiska museer; Samemuseet Siida, Ájtte Svenskt fjäll- och Samemuseum, samt Varanger Samemuseum i Norge. Projektet, finansierat av EU, ville kartlägga vilka museer i Norden som besitter samiska föremål (Guttorm, 2021; Harlin, 2017). Ett av projektets resultat var en online-databas över de samiska samlingarna som finns i några etnografiska museer. Detta projekt lade grunden för diskussioner om repatrieringar av samiska föremål (Harlin, 2017).

Det har funnits en vilja att återlämna Finlands Nationalmuseums samiska samling till det samiska folket sedan länge, men det var först 2017 som processen för repatriering formellt inleddes. År 2021 genomfördes repatrieringen och Nationalmuseet återlämnade då över 2 200 samiska föremål som samlats in under åren 1830–1998. I och med repatrieringen ordnades även en utställning, *Mäccmõš, maccâm, máhccan – hemkomsten*, vilken innehöll 140 av föremålen som repatrierades (Kosonen, 2023). Utställningen ägde rum i Finlands Nationalmuseum 31.10.2021-27.2.2022 (Nationalmuseet, u.å.-c).

1.1.1 Finlands Nationalmuseum och repatriering

Repatriering av kulturella artefakter sker vid museum över hela världen, även i Finland. Finlands Nationalmuseum, härefter i arbetet även kallad enbart Nationalmuseet, grundades år 1893 och gick under namnet Statens historiska museum (Nationalmuseet, u.å.-b). Fastän Finland aldrig var en kolonialmakt, innehåller landets museisamlingar föremål från olika kulturer. Museets etnografiska samlingar innehåller 40 000 föremål från alla kontinenter. Dessa föremål har kommit till Nationalmuseet på flera sätt. Bland annat har forskare, sjömän, missionärer, diplomater och upptäcktsresande från 1800-talet och framåt samlat på sig föremål. Många föremål kommer från expeditioner där de samlades in för vetenskapliga, koloniala eller personliga syften. Flera samlingar har testamenterats av samlare eller donerats av exempelvis Finska Missionssällskapet och Frikyrkan i Finland till Nationalmuseet. (Nationalmuseet, u.å.-a)

Utöver repatrieringen till Samemuseet Siida har Nationalmuseet även erfarenhet av att repatriera andra samlingar. År 2020 återlämnades Mesa Verde-samlingen till representanter för USA:s ursprungsbefolkning, en samling som inkluderade mänskliga kvarlevor

från omkring tjugo gravar från 1200-talet (Nationalmuseet, 2019; U.S. Embassy in Finland, 2020). År 2023 överlämnade Finlands Nationalmuseum två stenfragment från sina etnografiska samlingar till Namibias Nationalmuseum. Dessa stenfragment hade tagits av missionären Martti Rautanen och botanikern Hans Schinz från en helig stenen i kungariket Ondonga i norra Namibia år 1886, och överfördes senare till Finlands Nationalmuseum tillsammans med en samling på knappa 9 000 föremål från Finlands Missionsmuseum 2015. (Nationalmuseet, 2023). År 2024 repatrierade Nationalmuseet även en kataklé, en trefotad stol med ceremoniell betydelse, till Benin. Kataklén hade kommit i museets samling genom ett föremålsbyte med Frankrike. Frankrike återlämnade 26 föremål till Benin år 2021 och kataklén blev den sista av de 27 föremål, som plundrats från kungapalatset i Dahomeys huvudstad Abomey år 1892, att repatrieras (Nationalmuseet, 2024).

I december 2024 hade Nationalmuseet inga nya repatrieringsprojekt pågående, men en repatriering av aboriginska föremål till aboriginerna i Australien kan bli aktuell i framtiden (Karlsson, 2024).

1.1.2 Samemuseet Siida och repatriering

Samemuseet Siida, härefter i arbetet kallad Siida, är grundat 1959 och öppnade dörrarna för allmänheten 1963, och blev det första fristående samiska museet i Norden. Siidas främsta mål är att stödja samisk identitet och kulturell självkänsla (Siida, u.å.).

I och med Nationalmuseets repatriering av samiska föremål till Siida ökade museets samling med 35 procent. De äldsta återlämnade föremålen från 1800-talet kompletterade Siidas tidigare samling, vilken innehöll föremål från 1900-talet. Siidas museibyggnad renoverades år 2020–2022 för att kunna rymma den ökade samlingen. (Kosonen, 2023)

Förutom från Finlands Nationalmuseum har Siida också fått föremål från andra institutioner genom repatrieringar. År 2015 återlämnade Vapriikki-museet i Tammerfors en samling av 45 föremål, insamlade i början av 1900-talet av konstnären Gabriel Engberg. I november 2016 följde Tavastehus stadsmuseum med 25 föremål från tidigt 1900-tal, vilka samlats av resenärer och officerare. År 2018 repatrierade Lusto, Finlands skogsmuseum, ungefär tio föremål, vilka donerats till Lusto av Skogsforskningsinstitutet som började samla föremålen på 1920-talet. Alla dessa repatrieringar har varit värdefulla för Siida (Guttorm, 2021; Nylander, 2023).

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie är att undersöka vad kulturproducenter kan lära sig av repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida och hur de kan tillämpa vad de lärt sig i sitt arbetssätt. Genom att analysera detta fall vill jag belysa hur teman såsom makt, respekt och rättvisa uttrycker sig i repatrieringsprocessen. Jag vill också uppmuntra till kritisk reflektion kring hur kulturarv presenteras och hantearas.

Målet är att inspirera kulturproducenter och andra aktörer inom kultursektorn att arbeta mer medvetet för rättvisa representationer och fördjupad förståelse av maktstrukturer som formar vårt sätt att se på kultur och historia.

Min forskningsfråga lyder:

Vad kan kulturproducenter lära sig av repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida?

Jag tänker svara på min forskningsfråga genom en litteraturstudie och en deduktiv tematisk analys som metod (mer om metoden i kapitlet *Metod*). Jag väljer även att använda en hjälpfråga som stöd för forskningsfrågan:

Hur kan repatrieringen av samiska föremål bidra till lärdomar om makt, respekt och rättvisa inom kulturproduktion?

1.3 Avgränsningar

Jag kommer att avgränsa mitt arbete till en specifik repatrieringsprocess, det vill säga repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida. Min analys kommer att fokusera på teman såsom makt, respekt och rättvisa i denna process och hur de kan vara relevanta för kulturproducenter. Jag kommer inte att fokusera på museernas interna beslutsprocesser i detalj eller föra en kronologisk och detaljrik beskrivning av händelserna. Besökarens upplevelser eller bredare etiska debatter kommer inte heller att behandlas.

1.4 Definitioner

Nedan kommer jag att klargöra begrepp som används i detta arbete. Dessa definitioner är avgörande för att säkerställa en gemensam förståelse mellan mig som författare och läsaren.

Avkolonisering: Avkolonisering, även kallat dekolonisering, beskrivs som “upplösning eller avveckling av ett kolonialt system eller imperium” (Nationalencyklopedin, u.å.-a, första stycket). I McLeods *Beginning postcolonialism* (2013) förstås avkolonisering inte enbart som att bli fri från direkt styre, utan också om att hantera och förändra de materiella och imaginära spår som kolonialismen lämnat efter sig. Dessa spår finns bland annat i geopolitiska maktförhållanden och konflikter, men även i konst, kultur, språk och intellektuella discipliner.

Kolonialism: ”Erövring, kontroll och exploatering av områden utanför kolonisatörens primära territorium” (Nationalencyklopedin, u.å.-b, första stycket).

Kulturarv: Kulturarv är “materiella och immateriella företeelser och seder som ärvts från det förgångna och som återspeglar människors värderingar, trosuppfattningar, kunskaper och traditioner” (Utbildningsstyrelsen, u.å.).

Repatriering: Sametinget definierar begreppet; ”Repatriering är en process för återförande av individer, föremål eller kvarlevor till de platser eller områden där de har sitt ursprung” (Enoksson, 2024). I svenskan används ordet återbördande som synonym till repatriering. Eeva-Kristiina Nylander (tidigare Harlin), repatrieringsforskare och projekt-koordinator för *Recalling Ancestral Voices*, har en bredare syn på begreppet.

Repatriation of cultural heritage can mean several things, like change of ownership, change of location, return of knowledge or the usage of museum collections in order to revitalize cultural elements (Harlin, 2017).

2 Litteraturöversikt

I detta kapitel redogör jag för de mest relevanta källorna som har bidragit till min förståelse av repatriering, främst den som gjorts mellan Finlands Nationalmuseum och

Samemuseet Siida. Dessa källor inkluderar UNESCO och ICOM:s direktiv för repatriering, vetenskapliga artiklar, en antologi, samt en dokumentär. Jag har valt material som behandlar repatriering av samiska föremål, eftersom detta är mitt specifika fokus. Dessa källor har varit avgörande för mig att förstå den praktiska processen, de aktörer som varit inblandade och de diskussioner som förts.

2.1 Internationella riktlinjer för repatriering

UNESCO och ICOM:s direktiv för repatriering betonar vikten av att återlämna kulturella föremål till deras ursprungssamhällen, särskilt när de förvärvats olagligt eller oetiskt.

UNESCO:s 1970-konvention förhindrar olaglig handel med kulturegendom och främjar internationellt samarbete för att återföra sådana föremål. Deras Intergovernmental Committee medlar i repatrieringsfrågor och uppmuntrar dialog mellan stater för att nå frivilliga överenskommelser (UNESCO, 2024).

ICOM, en oberoende organisation som representerar museer och museumspersonal internationellt, förmedlar etiska riktlinjer och professionellt stöd för museers arbete med kulturav. Deras Code of Ethics ger museer riktlinjer för etiskt ansvar vid hantering av föremål, med fokus på respekt för ursprungsländer och ursprungsbefolkningar. En central princip, angiven i 6.2 Return of Cultural Property, är att museer ska vara redo att initiera dialog för repatriering av kulturföremål till deras ursprungssamhällen eller ursprungsländer:

6.2 Return of Cultural Property

Museums should be prepared to initiate dialogue for the return of cultural property to a country or people of origin. This should be undertaken in an impartial manner, based on scientific, professional and humanitarian principles as well as applicable local, national and international legislation, in preference to action at a governmental or political level. (ICOM, 2017)

Internationella organisationer som UNESCO och ICOM har skapat riktlinjer för repatriering, men det är också viktigt att se hur dessa riktlinjer används i praktiken. Tidigare forskning och dokumentation av repatrieringen visar på både utmaningar och möjligheter som uppstår när repatrieringen genomförs.

2.2 Repatrieringen från Finlands Nationalmuseum till Samemu-seet Siida

Artikeln *Sámi Archaeology and the Fear of Political Involvement: Finnish Archaeologists' Perspectives on Ethnicity and the Repatriation of Sámi Cultural Heritage* (Nylander, 2019) undersöker frågor relaterade till repatriering av arkeologiska samlingar från Sápmi, eller Sameland, i Finland. Författaren Eeva-Kristiina Nylander (då Harlin) redogör för tidigare utförda repatrieringar i Finland och intervjuar tretton finska arkeologer, som har forskat i samiskt material eller i Sápmi, för att ta reda på hur de förhåller sig till repatriering av föremål från just detta område. Något som tas upp gång på gång av de intervjuade är rädslan för att bli politiskt involverad i repatriering. Flera av de intervjuade har valt att inte delta i debatten och fokuserar endast på arkeologin, vilket ibland kan framstå som en ovilja att förstå andras perspektiv. Detta är viktigt för mitt arbete eftersom det visar på motstånd och diskussioner om repatriering, även inom akademiska kretsar. Det hjälper mig att förstå debatten kring repatriering, särskilt i Finland, och hur olika aktörer ställer sig i frågan.

Nylander (2019) framhäver att i och med att världen står i en stor förändring så kan inte arkeologer längre undvika frågan om repatriering. Hon hoppas att detta kan leda till en djupare förståelse för det samiska förflutna och dess mångfaldiga betydelser. Eftersom intervjuerna var utförda åren 2014–2015, kan pågående diskussioner om repatriering ha förändrat arkeologers inställning till ämnet sen dess.

Nylander (2023) analyserar i sin doktorsavhandling, *From Repatriation To Rematriation: Dismantling the attitudes and potentials behind the repatriation of Sámi heritage*, betydelsen av de samiska samlingarna i olika sammanhang och ur olika perspektiv. Texten behandlar grundläggande frågor kring repatriering, såsom att undersöka argumenten för och emot repatriering, samt repatriering i Norden och i Sápmi. Hon tar även upp hur objekt samlats in och hur det kopplas till kolonialism. Dessutom går hon djupare in på hur repatrieringen påverkar både samerna och samhället i stort. Hennes begrepp "rematriering" visar att repatriering inte bara handlar om att återföra föremål, utan också om att ge dem en ny betydelse i det samhälle de återvändar till.

Nylander (2023) belyser att Finlands Nationalmuseums repatriering till Siida är bara slutet på början, och att efter repatriering följer rematriering; en process där fokus ligger på

att skapa nya betydelser för föremålen genom kreativ dialog mellan de involverade parterna. Ordet har en feministisk betydelse; så här förklarar konstnären Outi Pieski rematriering i en intervju: “Rematriering tar upp misslyckandena med att lyfta fram historien ur ett genusperspektiv, erkänner kvinnors historia och värderingar och banar väg för icke-binära, queera, avvisade berättelser och kunskaper att återvända samt de kroppsliga praktikerna mellan människor och land, människor och djurfolk” (Modig, 2024).

Nylander (2023) förklarar de stora möjligheter samlingarna har för det samiska folket. Dessa föremål är mer än bara föremål i samernas ögon, de bär samernas hela ontologi, världsbild och filosofi. Duodji, samisk hantverkskonst, som repatrieras kan studeras och användas för inspirationskälla för nya duodji. De ser kulturarvet som en aktiv del av deras framtida samhällsbyggande. Kulturföremålen fungerar som en länk till deras förfäders kunskap och kultur, vilket stärker både deras identitet och deras samhälle i modern tid och inför framtiden. Det visar att repatriering har en långsiktig effekt.

Bååstede, återvända på sydsamiska, var namnet på ett repatrieringsprojekt, där över 1 600 samiska föremål återlämnades från Norsk Folkemuseum och Kulturhistorisk museum till sex samiska museer i Norge (Gaup et al., 2021). Boken *Bååstede: The Return of Sámi Cultural Heritage* berättar om denna process, betydelsen av repatriering för samerna, tidigare repatrieringar i Norden, och vad framtiden har att ge. Boken innehåller även artiklar om den samiska repatrieringsprocessen i Finland av anställda vid både Nationalmuseet och Siida: Anni Guttorm, Eeva-Kristiina Harlini, Elina Anttila och Raila Kataja. *Bååstede: The Return of Sámi Cultural Heritage* har gett mig en djupare förståelse för hur komplex repatriering är och hur många aktörer, allt från museipersonal till representanter för samiska samhällen, som är involverade och möjliggör denna process. Alla har olika bakgrunder och roller men delar ett gemensamt mål; att återlämna kulturarv till dess rätta ursprung.

Ett viktigt bidrag till förståelsen av repatrieringen mellan Nationalmuseet och Siida är Kosonens (2023) magistersavhandling, *Saamelaisesinekokoelman palautus Suomen kansallismuseosta Saamelaismuseo Siidaan – Repatriaatio museotyöntekijöiden näkökulmasta*, vilken redogör för vad som händer i praktiken vid repatrieringen mellan Nationalmuseum och Siida. Dessutom innehåller den museiarbetares, de som arbetat med

repatrieringen, insikter och syner på repatrieringen. Kosonen intervjuade fyra personer från Nationalmuseum och tre från Siida, alla med olika arbetsuppgifter.

Kosonen (2023) beskriver det praktiska genomförandet av repatrieringen, vilken började med en avsiktsförklaring mellan de båda museerna 5 april 2017. Det beslutades att hela samlingen skulle återlämnas till Siida, till skillnad från Bååstede-projektet i Norge, vilket repatrierade hälften av samlingen från Norsk Folkemuseum och Kulturhistorisk museum till sex olika samiska museer. I avsiktsförklaringen var kravet att Siida ska ha lämpliga förvaringsanläggningar för den repatrierade samlingen. Siidas museibygnad renoverades åren 2020–2022 för att kunna rymma samlingen. Förberedelserna innefattade omfattande undersökningar av föremålets ursprung, digitalisering av kataloger samt konserveringsarbete. Föremålen granskades och frystes för att undvika skadedjursproblem innan transporten.

I februari 2021 skickades en officiell begäran till statsrådet att överlåta samlingen, och den godkändes i augusti samma år. Efter beslutet ingicks avtal mellan museerna om äganderätt och framtida samarbete, där Nationalmuseum kan låna föremål från Siida vid behov och Siida begära föremål från Nationalmuseums basutställningar. Dessutom kommer Siida att vara delaktig när samisk kultur presenteras på Nationalmuseum för att kunna skapa en mer rättvis och autentisk representation av samerna (Kosonen, 2023).

Transporten för repatrieringen planerades noggrant för att säkerställa föremålets säkerhet. De packades i specialbyggda lådor och transporterades under stabila förhållanden. I månadsskiftet augusti-september 2021 flyttades samlingen från Vanda till Enare, där föremålen packades upp och placerades i de nya lokalerna (Kosonen, 2023).

En viktig aspekt av repatrieringen är att öka medvetenheten om samisk kultur och koloniala strukturer. Detta skedde genom utställningen, *Mäccmõš, maccâm, máhccan – hemkomsten*, vid Finlands Nationalmuseum, samt ett internt utbildningsprogram för Nationalmuseets personal. Dessutom fanns det program öppet för allmänheten (Kosonen, 2023).

Hemkomstutställningen inkluderade 140 föremål ur den samiska samlingen och skildrade både den samiska kulturen och repatrieringsprocessen. Arbetsteamet för utställningen hade samiska och finländska experter, där samisk representation var central. Texterna i

utställningen fanns på sex språk: enaresamiska, skoltsamiska, nordsamiska, finska, svenska och engelska. Skribenternas namn angavs för att tydliggöra olika perspektiv (Kosonen, 2023).

En viktig del av projektet var det interna programmet, som riktade sig till personalen vid Nationalmuseum och Museiverket, för att öka förståelsen för repatriering och samiska frågor. Detta omfattade fyra evenemang: en filmvisning följt av samtal om samisk aktivism, en diskussion om kolonialism i Finland, ett seminarium om avkoloniserande förhållningssätt, och sist ett utbildningstillfälle med fokus på samisk kultur och bemötande av fördomar och avveckla stereotyper (Kosonen, 2023).

Kosonen (2023) visar inte bara den praktiska sidan av repatrieringen, utan även de etiska och institutionella överväganden som ligger bakom. De skäl som intervjupersonerna i Kosonens avhandling angav för att den samiska samlingen skulle återföras från Nationalmuseum till Siida var många: samernas närhet, förfäder, föremålets djupare betydelse för samerna, samernas rätt till självbestämmande, försoning, rättelse eller ursäkt, etiskt korrekt beteende, repatrieringens aktualitet på museiområdet och bristande användning av den samiska samlingen i Nationalmuseum. Intervjupersonerna ansåg att restaureringen var internationellt betydelsefull på grund av dess omfattning och statens museums engagemang. I och med återlämnandet erkände Nationalmuseum, Museiverket och Finlands stat att föremålen tillhör samerna.

Dokumentären *Máhccan* (2023), hemkomst på svenska, följer med regissören Suvi West, som utforskar sin koppling till förfäderna i samband med repatrieringen av föremål från Finlands Nationalmuseum till Siida. Dokumentären är känslomässigt laddad och visar hur repatrieringen blir mer än bara ett återlämnande av föremål; den blir ett återupprättande av samisk identitet och historia, vilket stödjer mitt argument att repatriering även handlar om en mer rättvis historieskrivning. West känner att det hennes förfäder tvingades gå igenom fortfarande lever kvar inom henne, vilket väcker både stolthet och sorg. Det är en påminnelse om de trauman samerna har gått igenom och hur repatrieringen symboliserar en väg till försoning och självbestämmande.

Föremålen som återlämnas har tidigare bevarats i museer där de ofta saknat sitt ursprungliga sammanhang, vilket förändrat både deras uppfattning och presentation. Då föremålen

återlämnas till Siida berättar människorna där om föremålens historia och kraft. Föremålen blir mer; de blir till berättelser.

Dokumentären tar också upp de komplexa frågor kring identitet som repatrieringen aktualiserar. Samerna har historiskt blivit exotifierade och framställts som ett "naturfolk" som inte kan moderniseras, vilket har förstärkt stereotypa bilder. En man berättar att han bemötts på ett negativt sätt av majoritetsbefolkningen då han klätt sig som majoritetsbefolkningen. I dokumentären diskuteras rädslan samer kan känna för att inte vara "autentisk nog" som same.

En annan viktig aspekt av dokumentären är hur den lyfter fram den sorg som många samer känner över att tidigare generationer inte fått uppleva repatrieringen av sina förfäders kvarlevor och kulturföremål. Under filmens gång visas en ceremoni där kvarlevor, som tidigare använts inom rasforskning, får en värdig återbegravning. Rester från samiska förfäder har behandlats som handelsvaror, särskilt under rasforskningens tid då vetenskapsmän försökte påstå att samerna tillhörde en "lägre stående" ras. Idag är fortfarande tusentals samiska kvarlevor kvar på olika forskningsinstitut världen över.

Genom att studera repatrieringen av den samiska samlingen från Nationalmuseet till Siida kan jag förstå de etiska och praktiska stegen i processen. Texterna i detta kapitel har lyft fram ämnen såsom makt, respekt och rättvisa. Dessa teman kommer jag se närmare på i mitt arbete.

3 Metod

I detta kapitel redogör jag för metod, metodens validitet och reliabilitet, samt etiska aspekter gällande arbetsprocessen.

3.1 Metodval

I denna studie använder jag en litteraturstudie som bygger på en deduktiv tematisk analys. Tematisk analys är en metod för att identifiera, analysera och rapportera mönster eller teman inom data (Braun & Clarke, 2006). Min analys är deduktiv, eftersom den styrs av mitt analytiska intresse snarare än att låta materialet styra vilka teman som framträder.

Arbetet utgår från forskningsfrågan: Vad kan kulturproducenter lära sig av repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida?

Jag kommer att analysera följande material: *From Repatriation To Rematriation: Dismantling the attitudes and potentials behind the repatriation of Sámi heritage* (Nylander, 2023), *Saamelaisinekoelman palautus Suomen kansallismuseosta Saamelaismuseo Siidaan – Repatriaatio museotyöntekijöiden näkökulmasta* (Kosonen, 2023), dokumentären *Máhccan* (Kömi & West, 2023), samt texterna för utställningen *Mäccmõš, maccâm, máhccan* (Nationalmuseum, 2021).

Eftersom tematisk analys är en metod för att identifiera mönster i textbaserat material har jag valt att endast analysera den transkriberade texten från dokumentären (dokumentärens tal och berättarröst), vilket gör att den kan analyseras med samma metod som avhandlingarna och utställningstexten.

Jag kommer att identifiera exempel och diskussioner som berör begreppen makt, respekt och rättvisa i relation till repatriering genom en tematisk analys utifrån det utvalda materialet. Just dessa teman eftersom de är relevanta för kulturproducenters arbetssätt och viktiga i frågor om bemötande, representation och hållbarhet. Det första jag kommer att göra är att identifiera och markera delar i materialet som berör de valda teman. Därefter sammanställer och analyserar jag dessa delar för att se vilka mönster och insikter som framträder. Till sist drar jag slutsatser om hur dessa insikter kan omvandlas till praktiska lärdomar för kulturproducenter i deras arbete med människor och kulturarv.

Till en början hade jag ambitionen att genomföra intervjuer för att få en djupare förståelse av repatrieringens utmaningar och möjligheter genom Nationalmuseets och Siidas samarbete. De personer jag kontaktade för intervju tackade dock nej. Detta ledde till att jag omformulerade min forskningsfråga och anpassade min metod till den, vilket har möjliggjort en bredare analys av befintlig forskning och dokumentation av repatrieringen.

3.2 Validitet och reliabilitet

Eftersom alla repatrieringsprocesser är olika, är det viktigt att fokuset i denna studie ligger på repatrieringen mellan Finlands Nationalmuseum och Samemuseet Siida. De källor jag valt är relevanta och skrivna av forskare, museer eller andra experter inom ämnet. Det

stärker arbetets validitet. Genom att använda en tydlig teoretisk ram blir analysen mer strukturerad. Detta ökar studiens reliabilitet.

Jag har en positiv inställning till repatriering och ser det som en viktig åtgärd i att förverkliga samernas rätt till kulturellt självbestämmande. De gånger jag uttrycker min egen åsikt har detta gjorts så tydligt som möjligt för att skilja den från den analytiska diskussionen och på så sätt säkerställa transparens.

3.3 Etik

I detta arbete följer jag Arcadas direktiv för god vetenskaplig praxis (Arcada, 2022), samt Forskningstekniska delegationens *Etiska principer för humanforskning och etikprövning inom humanvetenskaperna i Finland* (Forskningstekniska delegationen, 2019).

I arbetet med denna studie är jag medveten om min egen position som en vit kvinna och icke-same som skriver om ett ämne som berör samiska erfarenheter. Jag är också medveten om att samer genom historien ofta har blivit föremål för forskning utan deras aktiva deltagande, något som har bidragit till känslor av exploatering och maktlöshet. Med tanke på detta är mitt syfte inte att tala för samer, utan mitt fokus ligger istället på att analysera vilka lärdomar kulturproducenter kan få av repatrieringsprocessen, särskilt när det gäller maktstrukturer i kulturarvssektorn.

4 Analys

Repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida är mer än en fysisk överföring av objekt; den berör frågor om makt, respekt och rättvisa. Dessa teman är sammanflätade och gränserna mellan dem är inte alltid tydliga, men jag har gjort mitt bästa för att separera material i dessa tre kategorier. Genom att analysera repatrieringsprocessen kan vi få insikter i hur kulturarvsinstitutioner och kulturproducenter kan arbeta mer etiskt och inkluderande i relation till urfolk. I detta kapitel undersöks dessa teman och vad en kulturproducent kan lära sig av repatrieringen.

4.1 Makt

Samiska föremål har samlats in för europeiska museer och privata samlingar sedan 1600-talet (Nylander, 2023). I ett kolonialt förhållande var försäljningen av föremål sällan helt frivillig; den påverkades av ekonomisk press och ojämlika maktförhållanden (Nylander, 2023). Det var inte bara föremål som samlades in; gravar grävdes upp, mänskliga kvarlevor fördes bort och skallarna användes i pseudovetenskaplig forskning (Kömi & West, 2023). I Finland bedrevs fysiska antropologiska studier baserade på rasteori på samerna så sent som på 1970-talet, trots att Sverige och Norge hade övergett dessa praktiker efter andra världskriget (Kosonen, 2023).

Museer och statliga institutioner har historiskt haft makt över samiska kulturföremål, medan samiska samhällen ofta har saknat inflytande i besluten om sitt eget kulturarv. De som besitter och visar upp en kulturs föremål har makten att påverka hur dess historia berättas och vilka stereotyper som förstärks. Tidigare har museer tolkat och beskrivit samiska föremål utifrån ett externt, akademiskt eller västerländskt perspektiv. I Finlands Nationalmuseum har samisk kultur presenterats som en nästan oföränderlig kultur som aldrig utvecklats under 97 år (Nylander, 2023). Dessa institutioner har också makten att ge tillgång till dessa föremål.

Att studera dessa föremål har länge varit en utmaning för samer. Resor till museer som förvaltar samiska artefakter är dyra och tidskrävande, vilket flera personer i Nylanders avhandling (2023) uttryckt. I dokumentären *Máhccan* (Kömi & West, 2023) ser vi detta konkretiseras när Suvi West åker till Berlin för att se på en goavddis (nordsamiska), vilket är en slags trumma, och till Göteborg för att få se sin gammelfarfars barns kläder. Att låna artefakter är inte bara dyrt utan också förnedrande, eftersom museet som lånar ut gör ett besök för inspektion och den omfattande byråkratin är en obekvämlig påminnelse om vem som hade kontroll över det samiska folkets kulturarv (Nylander, 2023).

Repatriering innebär en förskjutning av maktbalansen från institutioner till de samhällen som föremålen tillhör. Detta stärker samernas kulturella autonomi och självbestämmanderätt i allmänhet, eftersom den ger dem möjligheten att bestämma över sin egen kultur och hur den presenteras (Nylander, 2023; Kosonen, 2023). När Nationalmuseum beslutade att repatriera den samiska samlingen blev Siida den institution som nu har makten. Samtidigt kvarstår spår av västerländska normer, såsom museala regler kring hur föremål

hanteras. För samer kan det vara absurt att inte få röra sina egna kulturföremål utan handskar. Denna praxis begränsar möjligheten att ta del av den kunskap som kan förmedlas genom material och hantverksteknik (Nylander, 2023). För att hantera detta har Siida börjat utforska möjligheterna med 3D-modellering av föremålen, vilket gör det möjligt att studera dem digitalt (Kosonen, 2023, Guttorm, 2021).

Repatrieringen av samiska föremål från Nationalmuseet erkänner en historisk obalans i beslutsfattande och belyser vikten av att reflektera över sin egen maktposition. För kulturproducenter innebär det att ifrågasätta både sin egen och sin institutions roll i maktstrukturer och att aktivt arbeta för att urfolkens perspektiv ska få ta plats på sina egna villkor. Kulturarv ska visas genom de berörda gruppernas röster, snarare än att institutioner eller experter styr narrativet. Detta kan vara så enkelt som att låta folket själva skriva utställningstexterna, bestämma hur föremål ska visas och vilka berättelser som lyfts fram, precis som i Hemkomstutställningen; som innehöll brev, adresserade till föremål eller så talade föremålet genom breven, skrivna av unga samiska kvinnor (Kosonen, 2023).

Ett långsiktigt samarbete är avgörande för att säkerställa att urfolkens delaktighet inte bara lyfts fram en enstaka gång. Det innebär att inkludera berörda grupper från start, inte enbart som informationskällor utan som medskapare. Ett exempel är Hemkomstutställningen, där Nationalmuseet samarbetade med tre samiska personer som tog rollen som regissörer för att lyfta samiska perspektiv (Kosonen, 2023). För att detta ska fungera krävs transparens i beslutsprocesser, där man öppet redovisar vem som har makten att tala i utställningar och projekt och där de berörda får verkligt medbestämmande och känner att de kan påverka.

4.2 Respekt

I en av texterna i Hemkomstutställningen (Kataja, 2021) beskrivs en notis från år 1889 som fanns i anslutning till de samiska föremålen på Nationalmuseet. Notisen berättar att man inte visste från vilket område föremålen kom, och författaren för notisen menar att det inte bör ses som någon särskild brist att listan saknar denna information. Ett liknande exempel på bristande respekt i tidigare museipraktiker är att samiska föremål ofta samlades in utan egentligt intresse för deras berättelser. Som West uttrycker det i *Máhccan* (Kömi & West, 2023): ”Synd att samlarna inte intresserat sig för berättelserna, bara föremålen.” Detta har lett till att mycket kunskap och information gått miste, då föremålen

tagits ut ur sin kontext. Repatriering möjliggör återföring av kunskap och återupplivning av kompetens inom det samiska samhället. När föremål återvänder till sin ursprungliga kontext återfår de sin kulturella betydelse, och deras värde stärks när samerna själva får äga och förvalta dem.

De mer än 2 200 föremålen i den samiska samlingen som repatrierades bär med sig berättelser om deras skapare, ägare och människorna som samlat dem. Framför allt visar berättelserna vikten av läskunnighet: vad en finländsk forskare har att leta efter i årtal kan en same förstå direkt genom att läsa föremålets form, material och hur det är gjort (Kosonen, 2023). Detta belyses också i dokumentären *Máhccan* (Kömi & West, 2023) och i Nylanders (2023) doktorsavhandling. Genom repatrieringen får samiska samhällen tillbaka kunskap, rituella sammanhang och kulturella praktiker kopplade till föremålen. Nylander (2023) diskuterar även begreppet rematriering; en process som visar potentialen hos duodji som lagras i museerna och den kreativa inspiration som kan väckas från dem.

Termerna som används på museer för samiska föremål är sällan de samiska termerna. Museers benämningar av samiska föremål har formats av bristande förståelse och ibland negativa associationer. Nylander (2023) beskriver hur den samiska huvudbonaden Ládjogahpir har kallats för ”horn hat”, vilket förknippats med djävulen. Därför är det viktigt att även språket repatrieras; att använda samiska termer för föremål istället för felaktiga västerländska benämningar.

Att visa respekt kan innebära att säkerställa att samiska röster är representerade och att samiska föremål inte tolkas eller definieras utifrån en västerländsk uppfattning. Berörda grupper egna narrativ och kunskapssystem bör få ta plats. Genom att arbeta på detta sätt kan missförstånd undvikas, som i *Máhccan* (Kömi & West, 2023) där en museiarbetare placerat en samisk huvudbonad åt fel håll på ett skyltdockshuvud och blir informerad om detta, vartefter museiarbetaren rättar till huvudbonaden. Denna okunskap kan i vissa fall vara väldigt sårande. Siida kommer nu att vara delaktig när samisk kultur presenteras på Nationalmuseum för att kunna skapa en mer rättvis och autentisk representation av samerna. Principen ”Ingenting om oss utan oss” är central då man arbetar med andra folkgrupper och dessa grupper bör alltid få bestämma hur de vill bli representerade.

4.3 Rättvisa

Många samiska föremål har hamnat i museer genom koloniala och oetiska insamlingsmetoder. Att återföra dem kan ses som en form av rättvisa; en korrigerande av historiska misstag. Detta återkommer i Kosonens (2023) intervjuer: ”nyt asiat mene oikein”, ”ollaan menossa oikeaan suuntaan”. Dessutom har en av Hemkomstutställningens texter titeln “Därför att det är rätt och riktigt” (Anttila & Valkonen, 2021a).

Rättvisa handlar inte bara om att alla ska få lika mycket, utan om att erkänna att vissa grupper, som av historiska orättvisor har blivit fråntagna sin kultur, kan behöva mer stöd. En rättvis process innebär att urfolk själva får definiera vad rättvisa innebär för dem, snarare än att det bestäms av en institution utifrån.

Repatriering innebär en omvärdering av historia och ett etiskt och gemensamt ansvarstagande, samt erkännande av urfolks kulturella rättigheter (Anttila & Valkonen, 2021a). Det kan ses som ett sätt för museivärlden att konfrontera sitt koloniala arv och förändra sina relationer till urfolk. Denna process kan dock vara känslomässigt svår. Nylander (2023) beskriver hur både de som samlat in föremålen och de som får dem tillbaka kan uppleva starka känslor från skuld och obehag till upprättelse och stolthet. Att bearbeta dessa känslor är en nödvändig process av att förstå och ta ansvar för historien.

Att ta ansvar handlar också om att kritiskt granska sig själv och sin verksamhet. Samhället går framåt hela tiden och det är viktigt att kulturarvsarbete inte stagnerar; man måste våga ifrågasätta praxis. När utställningar och texter skapas är det viktigt att inte återskapa koloniala perspektiv, utan att aktivt lyfta fram diskussionen om avkolonisering. Transparens kring föremålens ursprung och de maktstrukturer som format museisamlingar är väldigt viktig. Hemkomstutställningen (Nationalmuseum, 2021) ger ett exempel på detta genom att öppet beskriva hur föremålen en gång togs, samt de ojämlika maktförhållanden som möjliggjorde insamlingen. Kulturproducenter kan ställa sig frågan: Hur kan vårt arbete bidra till en mer rättvis historieskrivning?

Eero Ehanti, chef för konserveringsavdelningen på Nationalmuseet, menar att museiarbetare genom museietiken är skyldiga att delta i dessa diskussioner (Kosonen, 2023). En viktig del av Hemkomst-projektet var det interna programmet, som riktade sig till personalen vid Nationalmuseum och Museiverket. Syftet var att öka förståelsen för repatriering

och samiska frågor, samt att identifiera och korrigera diskriminerande strukturer. Nationalmuseets personal lärde sig mycket genom denna process, och det kan vi också. Att utbilda sig själv och andra är en del av ett större avkoloniseringsarbete. Den som är osäker kan alltid ta reda på mer och aktivt söka kunskap.

Kosonen (2023) tar upp tryggare utrymmen i sin text. Vanligtvis, när man talar om tryggare utrymmen ges instruktioner om hur besökarna förväntas agera och hur arrangören gör det tryggare utrymmet till verklighet. Detta är någonting som tyvärr inte specificeras på Nationalmuseets webbsida om tryggare utrymmen, fastän det är otroligt viktigt att göra det. Vad en kulturproducent kan göra är att utbilda sig, ge instruktioner hur tryggare utrymme används i sin verksamhet och tillämpa dessa.

Rättvisa innebär dock mer än att lämna tillbaka föremål. Det handlar också om att bygga långsiktiga relationer och säkerställa fortsatt stöd. Egentligen är repatrieringen bara början (Nylander, 2023; Kosonen, 2023; Kömi & West, 2023; Anttila & Valkonen, 2021b). Vi vet inte hur framtiden kommer att se ut. Det finns fortfarande mycket arbete kvar att göra för att någonting ska vara rättvist; ”Museer runtom i världen innehar alltför omkring 50 000 samiska föremål” (Kömi & West, 2023). Det handlar om att se rättvisa som en process, där handlingar måste följas upp med fortsatt förändring och dialog, inte en engångshandling. Det innebär att avkolonisera museipraxis, säkerställa att narrativet inte reproducerar koloniala perspektiv och att öppet kommunicera om den etiska och politiska debatten kring repatriering

5 Resultat och diskussion

Syftet med mitt arbete har varit att undersöka vad kulturproducenter kan lära sig från repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida, därav min forskningsfråga: Vad kan kulturproducenter lära sig av repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Samemuseet Siida? Jag har även använt hjälpfrågan: Hur kan repatrieringen av samiska föremål bidra till lärdomar om makt, respekt och rättvisa inom kulturproduktion? Detta har jag svarat på genom en litteraturstudie som bygger på en deduktiv tematisk analys.

Repatrieringen av samiska föremål från Finlands Nationalmuseum till Siida visar tydligt hur kulturarv är sammankopplat med frågor om makt, respekt och rättvisa.

För det första visar processen vikten av att omfördela makt. Kulturproducenter kan lära sig att institutioner inte ska ha ensam kontroll över hur en kultur representeras, utan att de berörda grupperna måste få inflytande i hur deras historia berättas och bevaras. Att förändra detta kräver mer än repatriering. Det krävs strukturella förändringar inom kultursektorn och en bredare diskussion om inflytande och delaktighet, för att säkerställa att fler röster blir hörda. En kulturproducent kan påverka genom att arbeta för inkluderande och transparenta riktlinjer, uppmärksamma hur institutioners sätt att arbeta kan förändras och förbättras, och främja kunskap och fortbildning i kulturell förståelse och dialog. Att arbeta med kulturarv innebär att ifrågasätta sin egen position och se till att olika gruppers röster ges utrymme, oavsett om det handlar om urfolk, minoriteter, subkulturer eller andra gemenskaper som har egna traditioner och kulturuttryck.

För det andra understryker repatrieringen vikten av respekt och kulturell förståelse. Det handlar inte bara om att återlämna föremål, utan också om att återföra kunskap och språk. Det räcker inte att "visa upp" en kultur. De människor som tillhör kulturen måste ha verkligt inflytande över hur den presenteras. Respekt innebär att inte bara inkludera, utan att aktivt arbeta för att lyfta fram röster som tidigare har tystats. Representation är inte neutralt. Hur en grupp framställs påverkar hur den uppfattas av samhället. Om grupper inte får möjlighet att påverka sin egen representation riskerar den att bli missvisande. Kulturproducenter kan motverka detta och har därför ett ansvar att lära sig samarbeta nära med dessa grupper, lyssna på deras behov och att integrera deras perspektiv i kulturproduktioner på deras egna villkor.

Slutligen visar repatrieringen att rättvisa är en pågående process. Att erkänna att en grupp blivit orättvist behandlad är en början, men inte tillräckligt. Rättvisa handlar om att skapa hållbara strukturer som säkerställer att de som berörs har rätt att bestämma över sitt eget kulturarv. Att återlämna föremål är en del av en större avkolonisering av kulturinstitutioner och kräver långsiktigt arbete. För kulturproducenter innebär detta att rättvisa inte handlar om symboliska handlingar, utan om att förändra strukturer, skapa transparens och bygga relationer som sträcker sig bortom enskilda projekt.

På samma sätt som museer är politiska aktörer är arbetet med kulturarv inte heller en neutral handling; det innebär att ta ställning i frågor om vem som får synas, på vilka

villkor och med vilka röster. Jag tänker tillbaka på arkeologerna som avstod från att uttrycka sig i repatrieringsdebatten (Nylander, 2019). Kan det handla om en rädsla för att ta ställning, eller brist på kompetens att föra denna typ av dialog? Kulturproducenter behöver ha kompetens för att arbeta med dessa frågor på ett medvetet och etiskt sätt. Förmågan att lyssna, föra meningsfulla dialoger, hantera konflikter och förstå olika perspektiv hör till dessa kompetenser. Som kulturproducent måste man ta plats i kulturdebatten. Genom utbildning kan kulturproducenter bli medvetna om hur de kan använda sin position för att skapa en mer inkluderande och rättvis kultursektor.

Genom min skrivprocess har jag fått en djupare förståelse för maktstrukturer inom kulturarvsförvaltning, samt om repatriering som en del av ett större pågående arbete. Ansvar har blivit ett väldigt viktigt ord för mig, när det gäller hur vi kulturproducenter arbetar med kulturarv. I framtiden skulle det vara intressant att undersöka repatrieringens effekt på långsikt, skapa inkluderande riktlinjer för en institution, eller analysera maktstrukturer i en annan institution.

Repatriering och avkolonisering är ett ämne som berör oss alla, men konsekvenserna är särskilt uppenbara för marginaliserade grupper, såsom det samiska folket. Många diskrimineras direkt genom att deras kulturarv och historia förblir otillgängliga eller misstolkade. Detta innebär inte bara en förlust för dem, utan även för resten av samhället, som går miste om en mer nyanserad historieskrivning, och förmågan att förstå andra människor på ett djupare plan. Även om repatriering innebär ökad rättvisa, kvarstår maktobalanser i museivärlden, exempelvis genom byråkratiska processer, västerländska hante-ringsnormer och institutioner som fortfarande utgår från ett kolonialt tankesätt. För kulturproducenter, som har en central roll i att skapa narrativ kring kulturarv, är det en professionell skyldighet att förstå och agera medvetet i dessa frågor. Det krävs mer än bara riktlinjer, det krävs aktiv handling. En viktig fråga vi måste ställa oss är: Vems historia berättar vi, och på vems villkor?

Källor

- Anttila, E. & Valkonen, S. (2021a). *Därför att det är rätt och riktigt*. [PDF] https://stkansallismuseoprod.blob.core.windows.net/kansallismuseo/uploads/Hemkomsten_SVE_2021_2021-11-11-083721.pdf
- Anttila, E. & Valkonen, S. (2021b). *En hyllning till samisk kultur*. [PDF] https://stkansallismuseoprod.blob.core.windows.net/kansallismuseo/uploads/Hemkomsten_SVE_2021_2021-11-11-083721.pdf
- Arcada. (2022). God vetenskaplig praxis i studier och forskning vid Arcada. [PDF] <https://start.arcada.fi/system/files/media/file/2022-05/Direktiv%C3%B6r%20god%20vetenskaplig%20praxis%20i%20studier%20och%20forskning%20vid%20Arcada.pdf>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Enoksson, E. (2024). *Repatriering – Återförande*. Sametinget. <https://www.sameetinget.se/repatriering>
- Finlands grundlag. (11 juni 1999/731). <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P17>
- Forskningstekniska delegationen. (2019). *Etiska principer för humanforskning och etikprovning inom humanvetenskaperna i Finland*. [PDF] https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Etikprovning_inom_humanvetenskaperna_2020.pdf
- Gaup, K. E., Jensen, I., & Pareli, L. (2021). Preface. I K. E. Gaup, I. Jensen & L. Pareli (Red.), *Bååstede: The Return of Sami Cultural Heritage* (s. 5-6). Museumsforlaget.
- Guttorm, A. (2021). Repatriated Sámi Artefacts, Bridging the Past, Present and Future: Perspectives on Repatriation from the Sámi Museum Siida. I K. E. Gaup, I. Jensen & L. Pareli (Red.), *Bååstede: The Return of Sami Cultural Heritage* (s. 84-91). Museumsforlaget.
- Harlin, E.-K. (2017). Recording Sámi heritage – Creating a database for the people. I L. Förster, I. Edenheiser, S. Fründt, & H. Hartmann (Red.), *Provenienzforschung zu ethnografischen Sammlungen der Kolonialzeit. Positionen in der aktuellen Debatte* (s. 69-84). Museum Fünf Kontinente. DOI: 10.18452/19029
- ICOM. (24 augusti 2022). *Museum Definition*. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>
- Karlsson, S. (15 december 2024). Västvärlden skickar ”hem” allt fler stulna kulturskat-ter – men varför är det en så svår fråga? *Yle*. <https://yle.fi/a/7-10069019>

- Kataja, R. (2021). *Bevarande av kultur som dömts till glömska*. [PDF] https://stkansallismuseoprod.blob.core.windows.net/kansallismuseo/uploads/Hemkomsten_SVE_2021_2021-11-11-083721.pdf
- Kosonen, S. (2023). *Saamelaisinekokoelman palautus Suomen kansallismuseosta Saamelaismuseo Siidaan – Repatriaatio museotyöntekijöiden näkökulmasta*. [Masteruppsats, Turun yliopisto].
- Kömi, A. & West, S. (Regissör). (2023). *Máhccan* [Hemkomsten] [Film]. Yle Arenan.
- McLeod, J. (2013). *Beginning postcolonialism* (2nd ed.). Manchester University Press.
- Modig, K. (2024). *Konstnärers roll i Rematriering*. Konstnärernas Riksorganisation. <https://www.kro.se/konstn%C3%A4ren/konstnaren-1-2024/konstnarers-roll-i-rematriering/>
- Nationalencyklopedin (u.å.-a). Avkolonisering. I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 5 oktober 2024 från <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/avkolonisering>
- Nationalencyklopedin (u.å.-b). Kolonialism. I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 23 januari 2025 från <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/kolonialism>
- Nationalmuseum. (u.å.-a). *Etnografiska samlingar*. <https://www.kansallismuseo.fi/sv/samlingar/yleisethnografinen-kokoelma>
- Nationalmuseum. (u.å.-b). *Historia*. <https://www.kansallismuseo.fi/sv/kansallismuseo/historiaa>
- Nationalmuseum. (u.å.-c). *PÄÄTTYNYT: Mäccmōš, maccâm, máhccan – kotiinpaluu*. <https://www.kansallismuseo.fi/fi/naeyttelyt/maccmos-maccam-mahccan-kotiinpaluu>
- Nationalmuseum. (27 april 2023). *Suomen kansallismuseo palautti Namibiaan valtakiven fragmentit*. <https://www.kansallismuseo.fi/fi/ajankohtaista/suomen-kansallismuseo-palautti-namibiaan-valtakiven-fragmentit>
- Nationalmuseum. (3 oktober 2019). *Finland överlämnar lämningar efter indianfolk till USA från nationalsamlingen*. <https://www.kansallismuseo.fi/sv/nyheter/suomiluovuttaa-yhdysvalloille-intiaanikansojen-jaanteita-kansalliskokoelmista>
- Nationalmuseum. (4 november 2024). *Suomen kansallismuseo käynnistää repatriaation Beniniin*. <https://www.kansallismuseo.fi/fi/ajankohtaista/suomen-kansallismuseo-repatriaatio-katakle>
- Nationalmuseum. (2021) *Mäccmōš, maccâm, máhccan*. [PDF] https://stkansallismuseoprod.blob.core.windows.net/kansallismuseo/uploads/Hemkomsten_SVE_2021_2021-11-11-083721.pdf

- Nylander, E. K. (2019). Sámi Archaeology and the Fear of Political Involvement: Finnish Archaeologists' Perspectives on Ethnicity and the Repatriation of Sámi Cultural Heritage. *Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress*, 15(2). <https://doi.org/10.1007/s11759-019-09366-7>
- Nylander, E. K. (2023). *From Repatriation To Rematriation: Dismantling the attitudes and potentials behind the repatriation of Sámi heritage*. [Doktorsavhandling, University of Oulu].
- Procter, A. (2020). *The Whole Picture: The colonial story of the art in our museums... and why we need to talk about it*. Cassell.
- Siida. (u.å.). *Saamelaismuseum*. <https://siida.fi/saamelaismuseum/>
- U.S. Embassy in Finland. (17 september 2020). *Press Release: Native American Ancestral Remains Repatriated from the National Museum of Finland to Mesa Verde*. <https://fi.usembassy.gov/press-release-native-american-ancestral-remains-repatriated-from-the-national-museum-of-finland-to-mesa-verde/>
- Utbildningsstyrelsen. (u.å.). *Vad är kulturarv?* <https://www.oph.fi/sv/vad-ar-kulturarv>